

Коник С.М.,

кандидат наук з державного управління, доцент,

доцент кафедри державного управління і менеджменту НАДУ

Державотворення як управлінська категорія

У статті розглянуто поняття держави, проведено аналіз існуючих визначень державотворення та запропоновано авторське тлумачення цього терміна як управлінської категорії, а також охарактеризовано українське державотворення в історичній ретроспективі.

Ключові слова: державотворення, держава, управління, явище, процес.

Коник С.Н. Создание государства как управленческая категория

В статье рассмотрено понятие государства, проанализированы существующие определения термина “создание государства” и предложено авторское видение содержания этой категории, а также охарактеризован процесс создания украинского государства в исторической ретроспективе.

Ключевые слова: создание государства, государство, управление, явление, процесс.

Konyk S.M. Creation of state as a management category

The article deals with the term state, offers the copyright definition of management category.

The analysis of existing definitions of the term creation of the state is provided. The Ukrainian creation of state through historical overview is characterized.

Key words: creation of state, state, management, phenomena, processes.

Постановка проблеми. Державотворення як процес має загальні риси та особливості для кожної країни, народу і суспільства. Відповідно до цього українське державотворення має свої характерні ознаки. Шлях українського народу щодо розвитку своєї державності й формування та становлення суспільно-політичних інститутів, організації влади й управління є індивідуально-конкретний та показовий.

Сучасний етап розвитку та модернізації України вимагає від науковців і практиків обґрунтування концептуальної моделі розвитку українського державотворення в умовах глобальних змін. Відповідно, потребує уточнення понятійно-категоріальний апарат цього складного та системного процесу, і зокрема термін “державотворення”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні та методологічні основи термінів “держава” та “державотворення” досліджують юридичні, політологічні, економічні, історичні та філософські науки [2; 4; 7; 8; 11; 14; 17; 20–22; 24; 25]. Варто акцентувати увагу на тому, що останнім часом в Україні опубліковані спеціалізовані навчальні посібники з проблематики державотворення [12; 13; 23]. У галузі науки “Державне управління” слід виділити наукові дослідження, які висвітлюють теоретико-методологічні засади державотворення в Україні [1], загальну характеристику державотворення [9], управлінський аспект етнополітичних державотворчих процесів в Україні [15] та етнонаціональні чинники державотворення [16], регіональні особливості державотворення в Україні [18].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Розкриттю та інтерпретації поняття “державотворення” останнім часом у науковій літературі присвячена значна кількість праць, проте в цих дослідженнях державотворення трактується з позицій культури, історії, права, політології та економіки. Поза увагою залишається саме державно-управлінський аспект цього явища і процесу.

Мета статті – проаналізувати сутність управлінської категорії “державотворення”, запропонувати авторське визначення цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Державотворення є не просто процесом, а має сутнісні характеристики усвідомлено-розумово-творчого процесу, який вбирає в себе майже безкінечну палітру свідомого, безсвідомого та позасвідомого діяння народу та його еліти. Державотворення – це постійний рух, який складається зі стадій: зародження, формування, становлення, розквіту (кульмінації), мрійництва (“сплячки”). Державотворення є безперервним процесом, який має активні (пасіонарні) та пасивні фази.

Юридична енциклопедія дає таке визначення. Державотворення – це історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів і забезпечення їх функціонування [25, с. 164].

У галузі науки “Державне управління” перевага віддається визначенню терміна “державотворення (державне будівництво)” як розбудови держави, її владних інституцій, що забезпечує відповідні умови для формування та реалізації державної політики. Створення нової держави супроводжується певним перехідним періодом становлення, на якому вирішуються питання закріплення її державності, формування дієвої системи державної влади та визначення основних шляхів розвитку країни. Державотворення охоплює визначення і правове закріплення форми державного правління; політичного режиму; адміністративно-територіального устрою; основних цілей і функцій держави, їх пріоритетності; розподілу повноважень між гілками та вищими органами державної влади; стратегії розвитку держави; структури органів державної влади відповідно до функцій держави та її стратегічних цілей [9, с. 165].

Окремо вітчизняні науковці в галузі знань державного управління та права виділяють термін “державознавство” як науку про походження, сутність, ознаки, типи, форми, функції, механізми, основні закономірності та фактори розвитку держави, її інститути [10, с. 166; 25, с. 164].

Сучасний дослідник В.М.Семенов шляхом синтезу та доповнень визначень, що існують, розкриває термін “державотворення” через аспект владних відносин, а саме: державотворення – це процес створення, розбудови, удосконалення та модернізації системи влади, який відбувається на сучасному етапі або відбувався в історичному минулому на території держави. Він охоплює взаємовідносини індивідів, спільнот, політичних інститутів щодо реалізації своїх інтересів у сфері влади [19, с. 132].

Зарубіжні дослідники поняття “державотворення” ототожнюють з будівництвом держави – “state building” (англ.), “staatsbildung, staatsaufbau” (нім.) і визначають як комплексний довготривалий процес, спрямований на утворення держави, який включає культурні, політичні, міфологічні, релігійні та інші чинники. Термін “state building” увів у науковий обіг у 1975 р. американський соціолог Чарльз Тіллі, досліджуючи історію Західної Європи. Ч.Тіллі виходив з того, що з винайденням пороху війни в Європі стали потребувати величезних затрат, а тому захистити себе могли тільки великі народи, об’єднані сильними державами [6].

Таким чином, в українській мові вживається термін “творення” держави, а не “будівництво” держави, що засвідчує більшу масштабність й унікальність процесу державотворення. Згідно з вітчизняними науковими тлумачними словниками слово “творити” має такі значення: 1. У процесі творчої праці викликати до життя що-небудь, дати існування чомусь, а саме: виробляти що-небудь, будувати, писати (науковий, літературний, музичний твір), малювати, накреслювати плани, вигадувати.

2. Викликати появу чого-небудь, бути причиною виникнення чогось; утворювати.
3. Займатися творчою діяльністю (літературною, мистецькою, науковою тощо).
4. Виконувати, здійснювати, робити якусь роботу, дію.
5. Утворювати; становити, являти собою [3, с. 1435].

Другою складовою категорії “державотворення” у змістовому сенсі (а не першою) є поняття “держава”. Вітчизняні юристи надають такі тлумачення терміна “держава”. По-перше, як сукупність людей, територія, на якій вони проживають, і суверенної у межах цієї території влади. У цьому розумінні термін “держава” є тотожним поняттям “країна”, “основний суб’єкт міжнародного права”. По-друге, організація політичної влади, головний інститут політичної системи суспільства, який спрямовує і організовує за допомогою норм права спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян. По-третє, акумулюючи у своїх руках владні повноваження, держава політично інтегрує суспільство і представляє його як у внутрішніх, так і зовнішніх відносинах [2, с. 164; 25, с. 80].

Відповідно до теорії держави та права термін “держава” тлумачать по-різному: його розглядають у субстанціональному, атрибутивному, інституційному і міжнародному значеннях. У субстанціональному значенні – це організоване в певні корпорації населення, що функціонує в просторі й часі. В атрибутивному значенні – це устрій певних суспільних відносин, офіційний устрій певного суспільства, його оформлення. В інституційному значенні – це апарат публічної влади, державно-правові органи, що здійснюють державну владу. У міжнародному значенні державу розглядають як суб’єкт міжнародних відносин, як єдність території, населення і суспільної влади [17, с. 185].

Вітчизняні економісти розкривають поняття “держава” таким чином. Держава – це організація економічної, політичної, правової та ідеологічної влади в суспільстві, за допомогою якої забезпечується її цілісність і безпека, здійснюється виконання загальнолюдських та класових соціально-економічних функцій [8, с. 313].

Згідно з економічною енциклопедією термін “держава” означає, по-перше, основний інститут управління системою всього суспільства, що володіє загальнонаціональною владою, яка поширюється на все суспільство, виступає його офіційним представником і в разі необхідності спирається на примусові засоби. Водночас через механізм влади впливає на все суспільство загалом, створює умови його існування як єдиного, незалежного, самодостатнього і самозабезпечуваного механізму. По-друге, як економічний суб’єкт – це сукупність органів і осіб, які сконцентрували в одних руках економічну владу, приймають рішення і реалізують програми в державному масштабі та розпоряджаються державною власністю [5].

Вітчизняні вчені-філософи не виділяють державотворення в окремий термін. Поняття “держава” трактується як відповідним чином організована суспільна структура, здатна здійснювати найвищий контроль над деякими аспектами поведінки людей на певній території з метою підтримувати лад у даному суспільстві [22, с. 150].

Аналізуючи все вищенаведене, сформулюємо авторське визначення “державотворення” як управлінської категорії.

Державотворення – це процес, спрямований на актуалізацію національної ідеї в галузі державного управління, вироблення та втілення ідеології державотворення, створення й становлення держави як системи відносин та її інститутів, що мають забезпечити життєздатність і розвиток держави.

Державотворення являє собою багатогранний процес, що охоплює цілий комплекс взаємопов’язаних чинників, зокрема природничо-географічних, культурно-

гуманітарних, мовних, етнопсихологічних, духовно-світоглядних (міфологічні та релігійні), соціально-економічних, правових, геополітичних, військово-оборонних тощо, що відображають усі сфери життєдіяльності суспільства.

Державотворення – безперервний процес. На кожному етапі державотворення мають бути поставлені свої цілі й розроблена стратегія розвитку держави, визначена роль органів державної влади у цьому процесі.

Кожна нація чи народ має свій особливий шлях з творення та упорядкування суспільних відносин та інститутів держави. На превеликий жаль, історію нашого народу та державності трактують будь-хто і абияк, але на свою користь, повчаючи нас хто ми, звідки і куди та з ким нам йти. За такими підходами українську історію пишуть поза межами України або у нас за дорученням тих, хто нав'язує нам та “допомагає” зробити “правильні” висновки з минулого і визначити пріоритети на сучасне та майбутнє. Тому більш-менш реальна історія українського державотворення чекає свого національного наповнення й поширення.

Сучасні коментарі й висновки тих, хто вважає себе знавцем історії українського народу, а її, як свідчить практика, знають всі й про все, базуються в переважній більшості на певних загальновідомих історичних подіях та біографіях відомих особистостей, забуваючи при цьому свята святих – принцип історизму, який полягає в тому, що сучасні висновки мають виходити з об'єктивності, комплексності (системності) та реальності (дійсності) історичного життя, а воно є й буде багатограним, суперечливим та завжди у русі.

Усі внутрішні й зовнішні зв'язки, закономірності та якісно-кількісний перехід від одного історичного стану до іншого мають розглядатися в динаміці та з обов'язковим урахуванням поглядів, позицій тих людей й того часу, коли відбувалися ті чи інші події. Стереотипізація та шаблонування історичного буття народу, держави та особистості не припустимо.

Історичні міфи, звісно, посідають певне місце в історії, проте вони мають бути не фантазмагоричні, а з врахуванням національної ідентифікації та самоідентифікації. Чергова міфологотворчість до 2010 р. мала системоутворюючі вади, а саме: чорно-білий колір в інтерпретації минулого; жалібність, стражданність, жертвність та поневоленість; навішування нових ярликів як позитивних, так і негативних; нав'язування нових “супергероїв”, забуваючи при цьому справжніх патріотів і державних діячів. На сьогодні такі “схлипування”, на щастя, припинилися, що дає надію на відродження сильної й соборної України.

Кожний народ має свою героїку та має право сам визначати героїв і антигероїв, їхній внесок та наслідки їхнього впливу на розбудову держави. Молоде покоління українських державних діячів повинно мати взірці, орієнтири та приклади справжнього, а не бутафорно-буфонадних “заслуг” перед Вітчизною. Слід зазначити, що нині вимальовуються чіткі контури прагматично-виваженого національно-здорового бачення минулого в цілому та окремих його проявів.

Завершуючи загальнотеоретичний огляд, варто наголосити про неповторність та деякою мірою унікальні прояви в українському державотворенні, а саме козацтво як феномен і місце та роль православ'я, церкви та її представників, пам'ятаючи про те, що наша віра є й буде домінантою українського державотворення.

Держава включає в собі різні інститути й інституції, однак усі вони мають працювати на національну ідею. Її шукали, шукають, але вона вже в першому наближенні є – соборність українських земель, по-перше, та миролюбність (не

агресивність) із зовнішнім світом й справедливий порядок в усьому для всіх громадян України, по-друге.

Що є й буде джерелом державотворення? До речі, лише в нашій мові такого роду поняття походить від найголовнішого Слова – “ТВОРЕЦЬ”. У більшості наукових праць це масштабне явище трактується як “державне будівництво”, тим самим прирівнюючи його до будівельного майданчика з виконробами, каменярами та малярами.

Історія українського державотворення має не просто особливості, воно переплетено з державотворенням багатьох наших сусідів. Можна засвідчити, що наші співвітчизники зробили вагомий внесок у державотворення інших держав світу, будучи долучені як еліта (духовна, церковна, науково-освітня, військова, економічна та управлінська) до їх формування, становлення та розквіту.

На території України були реалізовані різні моделі управління, організації влади та адміністративно-територіального устрою. На українських землях жила, працювала, творила значна кількість різних за віросповіданням, етнічною належністю та культурою народів. Без сумніву, усе це має свій характерний відбиток у генетичній пам’яті українського народу. У цьому сенсі український етнос унікальний.

На нашій землі відбувалося народження та розквіт яскравих світових цивілізацій: Трипільської, Скіфської та Руської, які входять до світової скарбниці людства.

З кого почалося формування слов’янського етносу? Запитання, на яке остаточної відповіді ще немає й досі. Проте з великою впевненістю можна озвучити, що це є індоєвропейські (індоарійські) племена. Саме і на території сучасної України в тому числі формується ядро протослов’янства, яке поширюється по свій Євразії. Гіпербореї, скіфи-орачі (за Геродотом), венеди, склав’яни, анти – це один ланцюжок слов’янської сім’ї народів.

Русь не виникла з нічого – вона має багатотисячолітнє підґрунтя. Ця цивілізація – поліетнічна та полірелігійна. Християнізація вперше відбулася не в 988 р., а ще в 860 р. київськими князями Аскольдом та Діром. Православна віра є основним стрижнем та дороговказом нашої державності, за неї йшли на страждання та смерть.

Русь була потужним центром і гравцем на світовій арені. З позицією та думкою великих київських князів рахувалися володарі багатьох могутніх держав Євразії. Ярослав Мудрий був “тестем Європи”. Його доньки роз’їхалися по всій Європі, привнівши нашу культуру та ментальність в європейські країни.

Унаслідок об’єктивного процесу Русь з єдиної централізованої держави в XIII ст. стала конфедеративною. Великий київський князь був “першим серед рівних” Рюриковичів. Сучасна позиція про спадковість Галицько-Волинського князівством традицій Київської держави трохи перебільшена. Обмежена влада галицько-волинського князя, особливо галицькими боярами, не має підтверджень щодо такого статусу великих київських князів, які були можновладцями в повному обсязі. У Галицько-Волинському князівстві домінував олігархічний тип врядування, а в Київській державі був авторитарно-демократичний. Волинське князівство мало більше спільного в організації державного життя з Київською державою.

Велике князівство Литовське – Литовсько-руська держава, яка є спадкоємицею Русі й територіально, і політико-адміністративно, майже без збройних потрясінь за століття збільшило свою територію в 10 разів. Давньоруська мова – державна мова. Православна віра – домінуюча. Проте було дві карколомні події, які змінили статус і формат цієї великої держави. Кревська (1385 р.) і Люблінська (1569 р.) унії перервали

статус Великого князівства Литовського як нового потужного об'єднувача руських земель. Окатоличування та взяття за зразок польську модель організації влади та управління відштовхнули руський православний етнос, відсторонивши його від державного життя.

Водночас завдячуючи такій ситуації на українських землях була утворена Запорізька Січ – гордість та новий фундатор українського державотворення. Козаки взяли на себе велику місію та роль бути носієм державництва, а їх гетьмани – керманічами українського народу.

Відома ціла яскрава плеяда кошових, гетьманів та полковників, які були видатними державними, військовими та політичними діячами у світовому масштабі. Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Максим Кривоніс, Іван Богун, Данило Нечай, Петро Дорошенко, Семен Палій, Іван Сірко – ось взірці лицарства і патріотизму для нашого народу.

Підсумовуючи все вищевикладене, варто зазначити, що сьогодення та майбутнє України багато в чому залежить від розроблення та реалізації нової власної національної концепції українського державотворення та посилення ролі у державотворенні державних діячів України.

Висновки. На сьогодні серед науковців не існує єдиного погляду на сутність державотворення, однак проведений аналіз визначень цього поняття дає підстави для висновку про тлумачення державотворення як процесу, спрямованого на створення та розбудову держави і модернізацію системи влади.

На нашу думку, державотворення як управлінська категорія – це процес, спрямований на актуалізацію національної ідеї в галузі державного управління, вироблення та втілення ідеології державотворення, створення й становлення держави як системи відносин та її інститутів, що мають забезпечити життєздатність і розвиток держави.

Українське державотворення як феномен вражає своєю унікальністю з огляду на історію України, зокрема Запорізьку Січ та добу національно-визвольного піднесення (1917–1921 рр.) і масштабністю в просторово-часовому вимірі цього багатогранного процесу, що спрямований на актуалізацію національної ідеї, становлення держави як гаранта розвитку громадянського суспільства.

На даному етапі державотворення нагальними постають такі завдання:

- формування сучасної державницької ідеології українського державотворення;
- створення інтелектуально розвиненого середовища для здійснення модернізації й розвитку українського суспільства;
- планування майбутнього держави України згідно з такими постулатами, як соборність, суверенність, справедливість.

Напрями подальших наукових досліджень, на наш погляд, полягають у дослідженні зовнішніх і внутрішніх чинників державотворення на сучасному етапі розвитку державного управління, з'ясування їх впливів на розбудову Української держави.

Список використаних джерел

1. *Бутирська Т. О.* Теоретико-методологічні засади державотворення в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Бутирська Тетяна Олександрівна. – К., 2009. – 36 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Вид-во “Юрид. думка”, 2012. – 1020 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

4. *Грабовський С.* Нариси з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставроян, Л. Шкляр. – К. : Генеза, 1995. – 607 с.
5. Держава. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/38/53396/378737.html>. – Назва з екрана.
6. Державотворення. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>. – Назва з екрана.
7. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / Ю. С. Шемшученко, О. В. Скрипнюк, І. О. Кресіна та ін. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 632 с.
8. Економічна енциклопедія. Т. 1. А (абандон) – К (концентрація виробництва) / редкол. : Б. Д. Гаврилишин, С. В. Мочерний (відп. ред.), О. А. Устенко (заст. відп. ред.) та ін. – К. ; Тернопіль : ВЦ “Академія”: Акад. нар. госп-ва, 2000. – 864 с.
9. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 819 с.
10. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Національна академія державного управління при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князев (співголова), І. В. Розпугаченко (співголова) та ін. – 2011. – 748 с.
11. Етнос. Нація. Держава: Україна у контексті світового етнодержавницького досвіду / Ю. І. Римаренко, М. М. Вівчарик, В. О. Картунов та ін. / НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2000. – 516 с.
12. *Колосовська Н. Д.* Державотворення в Україні : навч. посіб. / Н. Д. Колосовська, Н. В. Шевченко, М. М. Шитюк. – Миколаїв, 1996. – 65 с.
13. *Кравченко В. І.* Державотворення в Україні. Історія та сучасність : навч. посіб. / В. І. Кравченко, Ю. Л. Титаренко ; Донець ін-т внутр. справ МВС України. – Донецьк, 1998. – 111 с.
14. *Кульчицький С. В.* Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні / С. В. Кульчицький ; НАН України ; Ін-т історії України. – К., 2001. – 160 с.
15. *Куц Ю. О.* Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект / Ю. О. Куц. – Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ “Магістр”, 2002. – 204 с.
16. *Куць О. М.* Етнонаціональні чинники державотворення / О. М. Куць, В. В. Лісничий, Ю. О. Куц. – Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ “Магістр”, 2002. – 106 с.
17. Політологічний словник : навч. посіб. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – 792 с.
18. *Семенов В. М.* Регіональні особливості державотворення в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Семенов Володимир Миколайович. – Х., 2009. – 20 с.
19. *Семенов В. М.* Сучасні аспекти змістовного наповнення категорії “державотворення” / В. М. Семенов // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Вип. 1 (20). – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2008. – С. 128–133.
20. Українське державотворення. Невитребуваний потенціал : словник-довідник / О. М. Мироненко, Ю. І. Римаренко, І. Б. Усенко, В. А. Чехович. – К. : Либідь, 1997. – 560 с.
21. *Фартушний А. А.* Українська національна ідея як підстава державотворення / А. А. Фартушний. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2000. – 307 с.
22. Філософський енциклопедичний словник / редкол. : В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
23. *Ходаковський В. Ф.* Філософія українського державотворення (політологічний аналіз новітньої історії) : навч. посіб. / В. Ф. Ходаковський ; АПН України ; Ін-т вищої освіти. – Херсон, 2007. – 545 с.
24. *Шкляр Л. Є.* Етнонаціональні чинники державотворення: політологічний аналіз : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Шкляр Леонід Євдокимович. – К., 1996. – 40 с.
25. Юридична енциклопедія. Т. 2. Д – Й / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 1999. – 743 с.